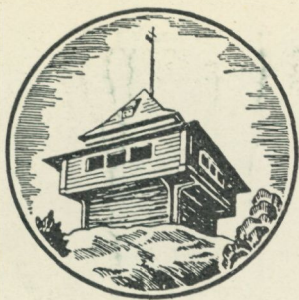

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1946**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1946

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Krönfigur från stavkyrka i Vossestrand, Hordaland, Norge. Skulpturen är i uppsatsen "Djevelen fra Vossestrand" (sid. 153 o. följ.) föremål för en närmare undersökning av konservator Reidar Kjellberg, Norsk folkemuseum, Oslo. Nordiska museet 16,629 c. Foto Märta Claréus.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1946
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

EMIL SJÖGREN, HEIDENSTAM OCH STRINDBERG

MED ANLEDNING AV NÅGRA NYFÖRVÄRV
TILL NORDISKA MUSEETS ARKIV

av Arvid Bäckström

Såsom ett uttryck för den starka nationalkänslan i Sverige under 1890-talet får man väl även betrakta behovet av en svensk folksång vid sidan av "Ur svenska hjärtans djup" såsom kungssång. Dybecks "Du gamla, du friska" (såsom orden då lödo) hade ännu ej slagit igenom såsom sång "för de tillfällena, då man högtidlighöll fosterländska minnen".

I Stockholm hade 1897 — närmast tack vare sjökapten Odert von Schoultz intresse — bildats en sångförening, Neptunikören, bestående av kofferdister, som lade upp över vintrarna. Denna kör inbjöd övriga sångföreningar i Stockholm att söndagen den 9 april 1899 sammanträda på restaurang National för att överlägga om möjligheterna att få en svensk folksång komponerad. Omkring 100 sångare infunno sig, och en femmannakommitté tillsattes med v. Schoultz som ordförande.

I pressen mottogs uppslaget ej enbart entusiastiskt. Dagens Nyheter tvivlade på att det välmenande projektet skulle visa sig effektivt: "Aldrig förr har man hört talas om, att en folksång tillkommit på beställning." Emellertid utfärdade kommitteerade i juni 1899 ett "Öppet brev till svenska tonsättare" (tryckt i Dagens Nyheter den 30 juni och i Svensk Musiktidsning den 15 september), vilka uppmanades att före den 1 oktober insända kompositioner under adress "Nationalsång", Abr. Hirschs förlag, Stockholm. Angående texten hade kommitteerade tänkt sig att överlämna valet av denna åt kompositörerna själva. Men då talrika förfrågningar därom ingingo, vände sig

kommitterade "till flera av vårt lands mera framstående skaldar. Från tre av dessa, Frans Hedberg, Verner von Heidenstam och Harald Jacobson, inkommo textförslag." Dessa tre förslag trycktes i nu nämnd ordning i Dagens Nyheter den 19 september. Men också "från allmänheten" inflöt de närmaste dagarna i samma tidning en rad textförslag (bl. a. från Filip Tammelin). Dessa voro mer eller mindre banala och hedrades också med ett kåseri av Dan den 23 september, däri bl. a. förekom:

"Svenskar, ej ordom
mera om fordom!
Svärjen en svordom..."

Emellertid inkommo 116 kompositioner till olika texter. Dessa granskades av en prisenämnd, bestående av fil. dr A. M. Myrberg, kantorn och kördirigenten i Tyska kyrkan Julius Wibergh samt kapellmästaren Herman Behrens. De 10 bästa utvaldes och blevo i mars 1901 utgivna av Wibergh, som också var anförare för Neptunikören, under titeln "Svenska nationalsånger" (bl. a. 3 stycken komponerade av Alice Tegnér och 2 av Ivar Hallström). De publicerades i Dagens Nyheter, spelades av gardesmusiken på Hasselbacken och sjöngos i Stockholm och annorstädes i Sverige av sångkörer för att publiken skulle få rösta. Det var den 3 april 1901, som de utvalda sångerna framfördes i Musikaliska akademien av en kör på omkring 150 man (dirigent Wibergh) och av Göta gardes musikkår.

Av alla i Stockholm och landsorten avgivna 4.770 röster gällde ej mindre än 1.180 Ivar Hallströms komposition till text av J. E. Brunell (Hallström avled den 11 april 1901). Vad blev resultatet av allt detta uppbåd? Peterson-Berger har nog fått rätt, då han i slutet av sin recension dagen efter stockholmskonserten skrev: "Dessa nya nationalsånger torde kunna sammanfattas under den belåtna rubriken: 'Vad vi sluppit sjunga.'"

Men ett verk — i ord och ton sammansmält till en sällsynt skönhet och oss alla kärt — gav dock Neptunikörens initiativ första anledningen till: Heidenstam-Stenhammars "Sverige".

Heidenstam hade, om än motvilligt, följt uppropets maning

och insänt sina två femradiga strofer "Sverige", som — se ovan — publicerades den 19 september 1899 i Dagens Nyheter. Dessförinnan, den 28 augusti, hade han emellertid från Djurs-holm tillställt Emil Sjögren följande brev:

"Kära Sjögren.

Man har, som du vet, utlyst en musikalisk täflan för att åstadkomma en folksång. Vidare har man anmodat mig att författa orden. Jag tviflar i det stora hela på möjligheten att på så sätt få till stånd en nationalhymn, men jag anser det för en kär plikt att i alla fall åtminstone efter förmåga våga försöket. Man kan ej värre än misslyckas.

Nu skickar jag dig mitt utkast, som naturligtvis i en eller annan detalj kan ändras, om du så önskar.

Jag skref först begynnelseraden så här: Sverige, Sverige, vida fosterland! — men så tyckte jag, att rent musikaliskt borde ett t r e gånger upprepadt 'Sverige, Sverige, Sverige', gömma ett uppslag.

Själfr har jag tänkt mig början som en dundrande marsch, hvilken vid orden 'Fall julesnö' glider in i idyll och till sist slutar som en hymn. Men därom har kanske du en annan mening.

Släpp nu Djäfvulen lös första natt och rasa som en däre, så är det hela snart gjort — väldigt och åskande, så att kyrkhvalf kunna ramla.

Du får inte säga nej. Toner eller lifvet!

Din nyfiket väntande vän
Verner von Heidenstam.

Helsa tusen gånger din lilla fru. Jag har nu köpt en Djurs-holmsvilla för att komma i ensamhet och arbete. Men nu har jag heller icke råd till annat än att bo — och arbeta. Känner mig som en skåprätta i ett palats.

Olga ropar energiskt, att jag skall helsa."

Av det nämnda här återgivna utkastet ser man, att hela den senare versen flutit jämnt och enhetligt ur skaldens penna, medan den första versen alltigenom vållat honom besvärligheter vid val av ord och rytm. Ganska snart tycks han ha övergått

från "Sverige, Sverige, v i d a fosterland" (jämför den vanliga festtalsfrasen "vårt avlånga land") till "Sverige" tre gånger upprepat (jämför den kyrkliga ritualens: Helig, helig, helig). Däremot höll han länge på "vår längtans stilla bygd", så mycket egendomligare, som han just här tänkte sig "en dundrande marsch". Ordet "stilla" föll sedan helt bort, möjligen under samarbetet med Stenhammar. Satsen "där härar l y s t s a v brand" med sin onekligen svårsjungna passivform "lysts av" föreslog han alternativt så formad: "där härar s å d d e brand" med ett aktivt, lättare utsagt verb. Den förra varianten segrade dock — kanske var den mer målande, och kanske var den senare såsom bild olämplig i närheten av "nu spela skällorna". Förenklandet — man vill gärna säga: banaliseringen — av de tre sista raderna till endast två:

"Ur tusen bröst med lyftad hand vid hand
tillropar dig ditt folk de gamla löftesorden"

får väl helt skrivas på nationalsångtävlingens konto.

Hur reagerade Sjögren? Om ett bevarat blad med några utkast (ett i ess-dur, ett i g-dur) för 4-stämmig blandad kör till diktens första rader är Sjögrens hela arbete med "Sverige", tycks han aldrig ha blivit riktigt inspirerad — blev han skrämmd av Heidenstams delvis ganska våldsamma ordination? Kyrkvalven, som borde ramla, framkallar en gissning, att Heidenstam hört Sjögren improvisera på Johannes kyrkoorgel (Sjögren var sedan 1890 organist i nämnda stockholmskyrka).

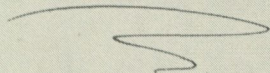
Heidenstams dikteykel "Ett folk", däri "Sverige" ju ingick, trycktes 1902, och Wilhelm Stenhammar tonsatte den under somrarna 1904 och 1905. Verket fick mot bakgrunden av unionskrisens slutakt en högggradig aktualitet. "Ett folk" för barytonsolo, blandad kör och orkester uppfördes för första gången under stormande bifall vid Nya filharmoniska sällskapets konsert på K. operan den 5 december 1905 under tonsättarens ledning och med John Forsell som solist. Kung Oskar, prins Gustaf Adolf med gemål, prins Eugen och hertiginnan av Dalarne voro närvarande. P.-B. skrev följande dag bl. a.:

Sverige

(vidare*)

Sverige, Sverige, Sverige, fosterland,
vår längtnings stilla bygd, vårt hem på jorden!
Nu spela okälsorna, där höras lyfts af brand
och död blef bonga, men med hand vi skand
vår är ditt folk som för de gamla trolskorden.

Tall juleträd och rosa djupa ros,
brinn örterbjärna genom juncikvällen.
Sverige, moder! Blij vår frid, vår ro,
du laval, där våra barn en gång i so
och våra föder sova under kyrkkvällen.

Första versen kan också, om man vill, förenklas och
skrivas så här:

Sverige, Sverige, Sverige, fosterland,
vår längtnings stilla bygd, vårt hem på jorden!
Nu tusen bröst med lyftad hand vi skand
tillropen dig ditt folk de gamla trolskorden.

Bild 1. Heidenstams manuskript till Sverige, insänt i brev den 28 augusti 1899 till Emil Sjögren. Första strofen — femradig — vällar honom bekymmer, och han tillägger: "Första versen kan också, om man vill, förenklas och skrivas så här", varefter följer det fyrradiga alternativet, som lyckligtvis sedan aldrig kom till användning.

Bild 2—3. Emil och Berta Sjögren. Gipsstatyetter av Carl Milles, Paris 1901. Utställda i Sjögrensrummet. Nordiska museet 180,817 och 182,973. — I uppsatsen återgivna brev m. m. ingingo i de Sjögreniana, som fru Berta Sjögren i oktober 1945 skänkte till museets arkiv.

” ’Sverige’ ägde omedelbarhet, melodifriskhet och klangfägring i en grad som annars är sällsynt hos Stenhammar.”

Sjögren hade såsom kompositör redan före 1899 varit i kontakt med Heidenstam och hans diktning. 1891 hade han satt musik till dikten ”Molnet”, och i ett tyvärr odaterat brev, avsänt från ”Nybrogatan 8 måndag”, heter det: ”Broder Sjögren. Tyvärr har jag fått förhinder om tisdag. Men vi få icke därför låta gömdt bli glömdt! Under alla omständigheter skall jag en af de närmaste dagarne skicka dig ’Jairi dotter’ eller sjelf titta upp med den. Det vore roligt om vi kunde göra något riktigt stort och bredt ihop. Vi ses! Din vän Verner von Heidenstam.” Den högstämda och mångstämmiga ”Jairi dotter” ingick i ”Dikter” 1895, och att döma av formuleringen av brevet skulle detta kunna vara skrivet före publicerandet. Uppslaget ledde tyvärr ej till något, men ungefär vid samma tid tonsatte kompositören Heidenstams ”Den afundsvärde”, och strax före nationalsångtävlan komponerade han musiken till

diktarens "Hur lätt bli människornas kinder heta" (utgiven för en röst och piano 1899). En av Sjögrens allra sista romaner — Sjögren avled 1918 — var den innerliga sången "Jutta kommer till Folkungarne" efter Heidenstams text.

Också med August Strindberg har Sjögren vid flera tillfällen haft förbindelse. Den 23 juni 1899 skrev Strindberg följande rader, adresserade till Herr Emil Sjögren Lilljans Plan No 6, Stockholm: "Broder. Hemkom nu från landet, och reser om en timme till landet. Men återkommer sannolikt om ett par dagar. Då skall jag ringa på. Hastel. Vänl. August Strindberg." Skulle Strindberg under sommaren 1899 ha reflekterat på att tillsammans med Sjögren deltaga i nationalsångtävlingen? Vidare sände han Sjögren (när? i samband med följande brev?) ett särtryck av det lilla ökendramat "Samum" (ur Tryckt och otryckt I, 1890) med påskrift: "Herr Emil Sjögren fr. Förf. Melodien: Ciss, Giss, B, E (Biskra) Ciss, G (Samum)." Under vintern 1904 gör Strindberg Sjögren flera förslag till tonsätt-

ningar. Den 27 november heter det i ett brev, adresserat till kompositören Emil Sjögren, Malmsjö: "I anslutning till vårt korta samtal på gatan, sände jag Dig två böcker: Ensam, samt Fagervik och Skamsund, men endast för versernas skull. Hvad säger Du om 'Vargarne tjuta' (i Ensam) dock icke som sång, utan som deklamation med ett tonmålade ackompanjemang, Inledning och Mellanspel, derunder recitatoren får andas ut? Som Du ser är stycket komponerad i Sonatform, tre satser. Härmed följer en dylik, som dock kan sjungas i balladform. Vänligen August Strindberg. Karlavägen 40." Och redan tre veckor senare gör sig Strindberg åter påmind i ett brev, adresserat till kompositören Emil Sjögren, Malmsjö vid Tumba station, och lydande: "Emil Sjögren. Som jag förmodar Du fått kalendern Svea i år, då ditt porträtt står der, ber jag Dig observera min Ballad 'På sista udden' särskilt texten i sista Satsen: 'Hvem går i villans hall, i natt i natten?' Denna är ändrad mot manuskriptet jag sände Dig och bättrad. Detta i händelse Du reflekterar på musiken! Hoppas Du mottagit nyss afsända: Kronbruden, Svanevit, Drömspelet, i ett rött band med pergament och guldsnitt? Och så: God jul! Vänligen August Strindberg. Karlavägen 40, 4 tr."

Av alla dessa förslag till samarbete ledde intet till något resultat. Men Sjögren har ej desto mindre tonsatt två Strindbergsdikt: Riddar Algotssons visa ur Folkungasagan (tr. 1901) samt Vår (tr. 1904 i Alice Tegnér's Unga röster).

Om man får döma av ovanstående, visar sig Emil Sjögren vara en kompositör, som vid val av diktunderlag helt och hållet vill hävda sin självständighet, som avböjer utifrån kommande förslag, särskilt om dessa äro specificerade, och helt instinktivt själv griper efter de texter, som genom sin stämning, sitt ordval eller sin rytm inspirerar just hans musa.

Litteratur:

G. Norlén, Emil Sjögren, hans liv och verk i: Emil Sjögren in memoriam, 1918; *N. Brodén*, Förteckning över Emil Sjögrens tryckta kompositioner i: Svensk tidskrift för musikforskning, 1919; *W. Peterson-Berger*, P.-B. recensioner I, 1923; *V. Hellström*, Strindberg och musiken, 1917.